

იაკობ გოგებაშვილის მოთხრობის – „იავნანამ რა ჰქმნა?“ – მხატვრულ-ესთეტიკური გააზრებისათვის

For the artistic-aesthetic understanding of Iakob Cogebashvili's story – “Magic of Iavnana” The Lullaby

მამუკა ჭანტურაია
Mamuka Tchanturaia

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

საკვანძო სიტყვები: იავნანა, ქეთო, მოტაცება, პედაგოგია, პატრიოტიზმი, სამშობლო.

Keywords: lullaby, keto, kidnapping, pedagogy, patriotism, homeland

სტატიის დაწერამდე რამდენიმე დღის წინ ტელევიზიით კიდევ ერთხელ ვნახე იაკობ გოგებაშვილის მოთხრობის – „იავნანამ რა ჰქმნა?“ – მიხედვით გადაღებული ფილმი. მისმა ნახვამ მოთხრობის ხელახლა წაკითხვის სურვილი აღმიძრა. ასეთ ნაწარმოებებს მკითხველი დროდადრო უნდა მიუბრუნდეს ხოლმე. წავიკითხე და პირველი სიტყვა, რაც შევძახე, იყო „გენიალურია“. ვთქვი ეს და დავფიქრდი – ხომ არ იყო ამ „უმაღლესი“ სიტყვის წარმოთქმის თავი და თავი მიზეზი ჩვენი სასიქადულო პედაგოგისადმი, „დედა ენის“ დიდებული ავტორისადმი, სადღეისოდ ნორმად ქცეული სიყვარულის უნებლიე გამოხატულება. იქნებ ეს შეძახილი სახელოვანი მამულიშვილისადმი მხოლოდ და მხოლოდ ტრადიციული პატივის მიგების გამოვლინება იყო?! მოთხრობის ხელახლა წაკითხვამ დამავალდებულა კალმის ხელში აღება.

დიახ, მოთხრობა გენიალურია და დღეს ეს საყოველთაოდაა აღიარებული. იგი თანაბრად ხიბლავს როგორც პატარებს, ისე დიდებს. აჯადოებს თავისი სისადავით, თავისი მხატვრული სიმართლითა და ფსიქოლოგიური უტყუარობით. თქვენ ამ მოთხრობაში ვერსად იგრძნობთ ავტორის მისწრაფებას, თავი მოგვანონოს თუნდაც ოდნავ ზღვარს გადაცილებული მჭევრმეტყველებით, ოდნავ გადამეტებული ენამზეობით. აქ ვერ შეხვდებით ეფექტისათვის გამიზნულ ვერც ერთ გამოთქმას, თუმცა ყველა წინადადება მრავლისმეტყველია, უზადოა. მიჰყვებით მოთხრობის დინებას და რაღაც აუხსნელი გრძნობა გეუფლებათ: ხედავთ, რომ ყოველ სიტყვას მზის კამკამა შუქი ადგას, მაგრამ ეს სიტყვები განა გარედან ბრწყინავს, გარედან ელვარებს, არამედ ისევ მზის ძალით, შიგნიდან ასხივებს, შიგნიდან ანათებს, რაც თვალებს როდი გჭრით და გტკენთ, პირიქით, გიმშვიდებთ და გიამებთ.

იმავდროულად, ეს ყველაფერი წარაფზე სიარულსა ჰგავს. ერთი მოუზომელი ნაბიჯი და შეიძლება უფსკრულში გადაიჩეხოთ. სახიფათოა სადად წერა, საბედისწეროც კია. ასეთ წერას დიდი ნიჭი და უნარი სჭირდება, ასევე დიდი წინდახედულება

და სიფრთხილე, რათა თხრობა გაუბრალოებული, გამარტივებული არ გამოვიდეს, უფერული და უსიცოცხლო. სადა, მაგრამ ხატოვნად წერა ქართველმა კალმოსნებმა ჩვენი პატრიარქისგან, სულხან-საბასგან ისწავლეს. იაკობ გოგებაშვილი დიდად იყო მოხიბლული თავისი წინაპრით, დიდად დავალებულიც, განსაკუთრებით აფასებდა მის შემოქმედებას, ქართველი ერის მოძღვრად მიაჩნდა იგი. ამიტომაც მისი იგავ-არაკები საკმარისად შეიტანა თავის „დედაენაში“.

იაკობ გოგებაშვილი თავის თანამოაზრეებთან - ილიასთან, აკაკისთან, ვაჟასთან - ერთად იყო ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის მედროშე, ქართული სალიტერატურო ენის ფუძემდებელი. მან ამ სახელოვან თანამებრძოლებთან ერთად შეძლო, ჩვენი მშობლიური ენა ეხსნა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე თავსმოხვეული აღმოსავლეთის ლიტერატურული ეპიგონობისაგან, ასევე, გაეწმინდა იგი არქაიზმებისაგან, დაეახლოებინა ცოცხალი ხალხური მეტყველებისათვის, გაეთავისუფლებინა იმ დროისათვის აშკარად შესამჩნევი კუთხური პროვინციალიზმისა და ნაციონალური კარჩაკეტილობისაგან.

იაკობ გოგებაშვილი მშვენიერი მწერალი იყო. მას დიდ მეკალმეთა გვერდიგვერდ მოუხდა ცხოვრება და მოღვაწეობა, მაგრამ ამ ბუმბერაზთა ზავთიანმა გადაძახილმა როდი დაჩრდილა მისი საამო ხმა, რომელიც აგერ უკვე რამდენი საუკუნეა, ასე ელამუნება მკითხველის სმენას. მაგრამ იაკობი, უწინარესად, ქართული პედაგოგიკის კლასიკოსი გახლდათ და არ იყო გამორიცხული, მის მოთხრობაში - „იავნანამ რა ჰქმნა?“, - უპირველესად, პედაგოგიურ-აღმზრდელობითი ტენდენციები ასახულიყო, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. მოთხრობაში დიდაქტიკური სენტენციების ნატამალიც კი არსადაა. „იავნანამ რა ჰქმნა?“ უმშვენიერესი მხატვრულ-ფსიქოლოგიური წყობის ნაწარმოებია, რომელიც თამამად უდგას მხარში ილიას, აკაკის, ვაჟას, ასევე იმ დროისა და შემდგომი პერიოდის უნიჭიერეს პროზაიკოსთა თხზულებებს.

პატრიოტიზმი ოდითგანვე სასიცოცხლო თემა იყო ქართული მხატვრული ლიტერატურისათვის. რაზედაც არ უნდა ეწერათ ჩვენს სიტყვის ოსტატებს, ქალ-ვაჟის სიყვარულზე, ადამის შვილთა მეგობრობაზე, ჰუმანიზმზე, ხალხთა შორის კეთილმეზობლურ ურთიერთობაზე, საზოგადოებრივ პრობლემებზე, მოქალაქეობრივ პრინციპებზე, საყოფაცხოვრებო მოტივებზე, სხვა მნიშვნელოვან თუ ნაკლებმნიშვნელოვან საკითხებზე – ყველაფერი სამშობლოს სიყვარულს უკავშირდებოდა და ექვემდებარებოდა.

სამშობლოს სიყვარულის გაუნელებელი ცეცხლი გიზგიზებს იაკობ გოგებაშვილის ამ მოთხრობაშიც, მაგრამ ნუ ეცდებით, ასეთ სიყვარულზე თუნდაც ერთი დეკლარირებული ფრაზა ამოიკითხოთ. ამ ფრაზას აქ ვერ იპოვით, რადგან იგი ამ მოთხრობაში საერთოდ არ წერია. მაშ, როგორ ახერხებს ეს დიდი ადამიანი ყოველ ქართველში ასეთი ცეცხლის დანთებას? სად არის ეს სიყვარული? აი, გამოცანა, რომელიც ახსნას მოითხოვს.

დიდი ნიჭი უნდა ჰქონდეს მწერალს, დიდი ალღო, რომ სათქმელი ძალდაუტანებლად, ბუნებრივად უთხრას მკითხველს, ამასთანავე, სიყვარულით სავსე გული, რომ ეს სიყვარული აგრძნობინოს დიდსაც და პატარასაც. ეს მწერალი იმ საარაკო მიწაზე უნდა ცხოვრობდეს, რომელიც უფალმა უბოძა ქართველ ხალხს.

ეს ნიჭი ჰქონდა იაკობ გოგებაშვილს, ეს გული, უფლის მიერ ნაბოძებ ამ მიწაზე ცხოვრობდა. უტყუარად გრძნობდა იგი ბავშვის სულის უფაქიზეს რხევებს, რადგან მთელი სიცოცხლე მისი ცხოვრებით იცხოვრა, მისი სურვილებით იღვანა. კარგად იცოდა იაკობმა მოზარდის ბუნება, რაც, უპირველესად, თავის „დედა ენაში“ გამოაჩინა, თავის პედაგოგიურ ნაწერებში გამოგვცა, მაგრამ როგორ შეძლო იაკობმა ბავშვის ბუნების ჩვენება მხატვრულ ნაწარმოებში? აი, კითხვა, რომელიც ჩვენ წინაშე დგას.

იაკობი ამჯერადაც მოწოდების სიმაღლეზეა, მისი „იავნანამ რა ჰქმნა?“ ამ ნათქვამის უცდომელი დადასტურებაა. ია-

კობ გოგებაშვილი დიდი სიფრთხილით გვიხატავს პატარა ქეთოს იმ პერიოდში, როდესაც იგი ჯერ ისევ მშობლებთანაა. ამ დროს ქეთო მესამე წელშია გადამდგარი, ანუ იმ ასაკის ფარგლებში (2-4 წელი), როცა ადამიანი იმდენ ცოდნას იძენს, იმდენ გამოცდილებას იღებს, რამდენსაც ვერ იძენს და ვერ იღებს შემდეგ, ანუ მთელი სიცოცხლის განმავლობაში. ეს ის ასაკიცაა, როცა ბავშვი, თუ მას სათანადო პირობები შეექმნა, ადვილად იზიწყებს მიღებულ ცოდნას და გონებიდან წარეხოცება ადრინდელი მოგონებები. ასე დაემართა პატარა ქეთოს.

როგორც ვიცით, „ბაჭაჯუნა“ ლეკების მიერ გატაცებული ქეთო ბედმა ნაიბის ოჯახში მოახვედრა, სადაც მას ისეთივე სიყვარულითა და სისათუთით ზრდიდნენ, როგორც ქართველანების ოჯახში – ცივ ნიავეს არ აკარებდნენ. დედობილ-მამობილი თავს ევლებოდა გოგონას. მართალია, თავდაპირველად პატარა ტყვე ვერ ეგუებოდა უცხო გარემოს, უცნობ ადამიანებს, მისთვის გაუგებარ ენას, რის გამოც ხშირად ტიროდა ხოლმე, მაგრამ ნათქვამია, დრო ყველაფრის მკურნალიაო. თუმცა ეს ხატოვანი თქმა ჩვენ აქ სრულიად უადგილოდ ვიხმარეთ. ქეთოს სამკურნალო არაფერი სჭირდა. ის ბედნიერი ბავშვი იყო. გეეჭვებათ? მაშინ მოვესმინოთ თავად მწერალს: „ორი-სამი წლის შემდეგ ქეთოს თავის ნამდვილ მშობლებად მიაჩნდა ნაიბი და მისი ცოლი, იმათით სცოცხლობდა, იმათით ჰხარობდა“ [გოგებაშვილი ი. 1960 :12]. აი, ასე თანდათან, სრულიად ბუნებრივად გაითავისა ქეთომ ახალი ყოფა, სულაც არ ადარებდა წარსული, რადგან რითიმე სანატრელი, სხვა მხარეს დარჩენილი წარსული მისთვის არ არსებობდა. მაგრამ მკითხველისთვის ხომ არსებობდა?! მაშასადამე, მკითხველის წინაშე დგას უმნიშვნელოვანესი კითხვა, რამდენად დამატერებლად შეძლებს მწერალი მშობლიურ ოჯახში, საკუთარ დედ-მამასთან ქეთოს დაბრუნებას.

როგორც ვთქვით, ქეთო გატაცების ჟამს მესამე წელში გადამდგარი, ანუ იმ ასაკშია, როცა ბავშვში გარემოს შეცნობა იწყება, როცა პირველი შთაბეჭდილებები ჩნდება, პირველი

წარმოდგენები ყალიბდება. ქეთოს ხნის ბავშვი გამუდმებით აკვირდება ბუნების საგნებს და მოვლენებს, ყველაფერს ითვისებს და იმახსოვრებს. თუკი, ვთქვათ, წყლით სავსე ჭიქას გადმოაპირქვავენ, წყალი დაიღვრება, ან თუ ასანთს აანთებს, ცეცხლი გაჩნდება და ხელს დაიწვავს და ა.შ და ა.შ. ამასთან, ამ ხნის ბავშვს შეუძლია, თავისიანებს ყური დაუგდოს, მათი ნათქვამი გაიგოს და, შესაბამისად, პასუხი გასცეს. ამ ხნის ბავშვი სიმღერის მოსმენასაც კარგად ახერხებს. შეუძლია, ერთმანეთისაგან განასხვავოს მისთვის სასურველი და არასურველი ჰანგი. მაგრამ ამ წლოვანების ბავშვის გონებიდან ასევე ადვილად ქრება ამ ასაკიდან მომდინარე მოგონებები.

აი, რატომ აირჩია ი. გოგებაშვილმა თავის გმირად მესამე ნელში გადამდგარი გოგონა.

როცა მწერალი ვაშლოვანში ქართველადეების ოჯახის ამბავს მოგვითხრობს, ცოლ-ქმრის მუსიკალურ შესაძლებლობებზეც ამახვილებს ყურადღებას, განსაკუთრებული აღტაცებით მაგდანის ნიჭზე ლაპარაკობს: „მაგდანის ჰქონდა საოცარი ხმა და განთქმული იყო მთელს იმ მხარეში თავისი მშვენიერი სიმღერით“ [გოგებაშვილი ი. 1960 :8]. ეს სიტყვები აქ თითქმის სასხვათაშორისოდ წერია, უბრალოდ, მშვენიერი დიასახლისის დასახასიათებლად.

მკითხველი იმასაც ფიქრობს, რომ მომდევნო სტრიქონები, რომლებშიც მუსიკისადმი პატარა ქეთოს სიყვარული იკვეთება, მაგდანის პორტრეტის სრულყოფისთვისაა გამიზნული: „ქეთოს საშინლად უყვარდა თავის დედის სიმღერა, ხშირად ამღერებდა და სულგანაბული ყურს უგდებდა მთელი საათობით“ [იქვე]. დიახ, მკითხველს ასე ჰგონია, მაგრამ თურმე ეს ასე არ არის. ამ სიტყვებს დიდი დატვირთვა აქვს და ჩვენთვის ეს მოგვიანებით გახდება ნათელი.

განვავრძობთ მოთხრობის კითხვას და ვხედავთ, რომ ქეთოს დედ-მამა, მაგდანი და ზურაბი, ჩქაროებენ, ერთი სული აქვთ, ამდენი ხნით გულიდან მოწყვეტილი, უკანვე გამოტაცებული შვილი საკუთარ ოჯახს მალევე დაუბრუნონ, რაც მკითხ-

ველისათვის სავსებით გასაგებია. მაგრამ მწერალი არ ჩქარობს, რადგან სანამ დასახულ მიზნამდე მივა, დიდი გზაა გასავლელი; იგი ბედნიერ შემთხვევითობას უნდა დაელოდოს, რაც ბედნიერმა აუცილებლობამ უნდა შექმნას.

ცხადია, ქეთოს დედ-მამას იმის მოლოდინი არ ჰქონდა, რომ მათი შვილი სახლში ფეხის შედგმისთანავე იცნობდა მშობლებს და გულში ჩაიკრავდა მათ. მაგრამ ის კი ეგონათ, რომ „ქეთო დღეს თუ ხვალ მოიგონებდა თავის პატარაობას, იცნობდა მშობლებს და დაუბრუნდებოდა მათ“ [გოგებაშვილი ი. 1960 : 16].

ამიტომ ჩვეულებრივ ხერხს მიმართეს, ისეთს, როგორსაც ადამიანები შემთხვევით დაკარგულის საპოვნელად მიმართავენ ხოლმე – ძველი ადგილების მონახულებას, იმდროინდელი მოვლენების გაცოცხლებას, ნაცნობების ხელახლა ხილვას და სხვა მრავალს. ასეთ ხერხს, უმეტესად, შედეგი მოაქვს ხოლმე. მაგრამ ქეთოს ხომ შემთხვევით არაფერი დაუკარგავს. მან დაკარგა უძირითადესი – წარსულის ხსოვნა. მისი გონებიდან ამოიშალა ყოველივე, რაც მშობლიურ გარემოსთან აკავშირებდა. ამიტომ არა დედ-მამის ალერსი, არა მშობლიური კერის ნახვა, არა პაწიაობის მოწმე აკვანი, არა მისი ბავშვობის მნახველი ბაღჩა, არა წყარო, არა ტყე, არა ქეთოს თანატოლი სოფლის ქალიშვილები, არა გამდელი, არა დედოფალები, არა საგანგებოდ შეკერილი ქართული სამოსი, არა მაგდანის ცდა – შვილს სარკეში დაენახა დედასთან მსგავსებად არაფერმა გაჩრა. ქეთო ყველასა და ყველაფრის მიმართ „ყინულივით ცივი და ქვასავით უგრძნობელი იყო“.

ქეთო თითქმის არას ჭამდა, სმითაც ცოტას სვამდა. მთელი დღეები თვალდახუჭული იჯდა, ღრმად ოხრავდა და ხშირად ტიროდა. ქეთოს არც ღამე ჰქონდა მოსვენება, შფოთავდა და ბორგავდა. ქართველადების ოჯახში ავისმომასწავებელმა ზარმა ჩამოჰკრა. სასომიხდილი მშობლები ხედავდნენ, რომ ერთადერთი შვილი ხელიდან ეცლებოდათ, საშველი კი არსაიდან იყო. მეტი განსაცდელის ასატანად ვალდებულმა მამამ

ისიც კი გადაწყვიტა, შვილი საკუთარი ხელით ისევ ნაიბისა და მისი ცოლისათვის მიეგვარა, რასაც დარდისაგან გონებაშიხდილი დედის გული ვერაფრით შეეგუებოდა, ერჩია, ქეთო თავისთან დაემარხა, ვიდრე სამუდამოდ დაღესტანში გაეგზავნა.

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ დედობილ-მამობილი ისეთივე მზრუნველობით, ისეთივე ალერსით ეპყრობოდნენ ქეთოს დაღესტანში, როგორც ნამდვილი მშობლები საქართველოში. ქეთოს ჰქონდა ყველაფერი, რაც მოზარდისთვისაა საჭირო. მაგრამ მართლა ასე იყო? ნუთუ მოსაგონებლად არაფერი დარჩენოდა, მთლად არაფერი, თუნდაც ღველფად ქცეული?

ჩვენ ზემოთ ისიც ვთქვით, რომ ქეთოს განსაკუთრებულად უყვარდა დედის სიმღერა. საათობით ამღერებდა და ყურს უგდებდა. აი, რისი დავიწყება გაუჭირდა პატარა ქეთოს, გაუჭირდა იმიტომ, რომ მისი ადგილი ვერაფერმა დაიკავა, მისი შემცვლელი არაფერი ჰქონდა. „ქეთო დიდხანს გრძნობდა მხოლოდ ერთ დანაკლისს: მაგდანის მშვენიერი ხმა, დამატკბობელი სიმღერა ქეთოს ყურს აღარ ასიამოვნებდა. მაგრამ ესეც დაივიწყა, თუმცა ყველაზე გვიან“ [გოგებაშვილი ი. 1960 : 13]. ასეთია ქეთოსთვის დროის განაჩენი.

დიახ, ქეთოს დაავიწყდა დედის სიმღერა და ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, მაგრამ თურმე მისი გონების ღრმა შრეებში, მისგან გაუთვითცნობიერებლად ისევ ცოცხლობდა დედის სიმღერით გაჩენილი ის მიუწვდომელი ემოციური კოდი, რომლის დავიწყება შეუძლებელი იყო. თუ ჩვენ აქ ერთგვარ სითამამეს გამოვიჩენთ, შეიძლება ქეთოს ამ განცდას სამედიცინო ტერმინოლოგიის მიხედვით ფანტომურიც კი ვუწოდოთ.

როგორც მწერალი გვეუბნება, „ქართველი ქალი გადაიქცა ლეკ-ქალად, კახეთის შვილი დაღესტნის შვილად“ [იქვე]. მაშ, სად იყო ხსნა, სად იყო გამოსავალი?

ახლა ჩვენთვის ძნელი სათქმელია, მშობლებთან შვილის დასაბრუნებელი გზა მწერალმა ერთბაშად იპოვა, თუ მის ძებნას გარკვეული დრო მოანდომა. ცხადია, ნიჭიერი მწერლისათვის ამას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. მთავარია, რომ

იპოვა! მიაგნო იმ მფეთქავ სასიცოცხლო ძარღვს, რომელმაც ლეკად ქცეული გოგო ისევ ქართველ გოგოდ გადააქცია. მიაგნო და, ალბათ, ისე გაიხარა, როგორც მაშინ, როცა ორი ხმოვნის შებრუნ-შემობრუნებით „დედა ენისათვის“ შექმნილი ჩვენთვის დაუვინყარი „აი ია“ დაწერა.

დადგა ყველაზე გადამწყვეტი დრო. მწერალს ეს ნაპოვნი მკითხველამდე უნდა მიეტანა, მაგრამ ისე ბუნებრივად, ისე დამატერებლად, რომ ამ უკანასკნელს ერწმუნა მისი. საქმე ხომ სამუდამოდ დაკარგულის, სამუდამოდ გამქრალის კვლავ დაბრუნებას ეხებოდა. ასე რომ, მწერალს უნდა ეჩვენებინა, როგორ, რა პირობებში მოხდა ეს დაბრუნება, ეს დაბადება და მწერალი შეუდგა ამ ურთულესი თემის ხორცშესხმას.

თავდაპირველად თავისი ჩანაფიქრის განსახორციელებლად მწერალმა ბუნებას მოუხმო. დიდი ოსტატობით დაგვიხატა მან მაისის პირველი დღეები. მშვენიერი დილა გათენდა ვაშლოვანში. ცხრათვალა მზემ ააკაშკაშა არემარე, ციურმა ნამმა ათასფრად ააბრჭყვიალა მინდორი, ფრინველთა ჟივილ-ხივილმა აახმიანა ტყე-ველი, ვარდების სურნელებით აივსო ქართველადეების ბაღჩა, იქვე ხეზე შემომჯდარმა ბუღბუღმა გააბა თავისი ღვთაებრივი გალობა. „ბუნება ხარობდა, დღესასწაულობდა, თითქოს ათას ბედნიერს ქორწილს ერთად იხდისო“ [გოგებაშვილი ი. 1960 : 18].

რასაკვირველია, ეს სურათი მწერალს იმიტომ დასჭირდა, რომ ქეთოს გუნება-განწყობილების ოდნავი გამოკეთება დაენახვებინა. „ბუნება შეუდარებელი მკურნალია კაცის ვარამისა და დარდისა. შვება მისცა მან ქეთოს ნაღვლიან გულსაცა,“ – გვეუბნება ავტორი [იქვე].

ბუნებამ ისიც შეძლო, რომ ქართველადეების ოჯახში ყოფნის მთელ პერიოდში ქეთო პირველად ჩაფიქრებოდა საკუთარ მდგომარეობას, დაჰკვირვებოდა მისთვის პასუხგაუცემელ კითხვას – რატომ სწუხან ეს უცხო ადამიანები მის საწუხარს ასე ძალიან.

გუნების ოდნავი გამოკეთება, უნებლიეთ გაჩენილი ფიქრის ნაკვალევი მსწრაფლ აისახა ქეთოს სევდიან სახეზე, რაც

გაფაციცებული დედისათვის შეუმჩნეველი არ დარჩენილა. აი, მინიშნება, რაც საწინდარი უნდა გახდეს იმ პერიპეტიებისა, რომელსაც მკითხველი ელოდება. მწერალმა უნდა გვიამბოს ის ნაამბობი, რის გამოც დაიწერა ეს მოთხრობა და მწერალი გვიამბობს მას.

ჩვენ ვიცით, რომ ქეთოს მოტაცების შემდეგ მაგდანის სიმღერა არავის გაუგონია. რა ჰქონდა გამწარებულ დედას სასიმღერო. მაგრამ ადამიანს ხომ აქვს მწუხარების გაძლების გარკვეული ზღვარი. მაგდანსაც ჰქონდა ეს ზღვარი. და აი, ცალკერძო ქეთოს სახეზე შემჩნეულმა ცვლილებებმა, ცალკერძო მშვენიერმა დილამ ცოტათი გაახალისა დედის დაჩაგრული გული და მან სრულიად უნებურად, ჩუმი ხმით დაიწყო იავნანას მღერა. დაიწყო, მაგრამ არც კი უფიქრია, ვერც წარმოიდგენდა, რა შედეგი შეიძლება მოჰყოლოდა ამ სიმღერას. ის ხომ, ფაქტობრივად, თავისი ვარამის გასაქარვებლად ღიღინებდა. სიმღერას განა მხოლოდ დაღხინებული ადამიანები მღერიან?! მაგდანისთვის იავნანა ადრინდელი ბედნიერი დღეების მოსაგონარი იყო, ტკბილ-მწარე მოსაგონარი. მღეროდა მაგდანი და, ცხადია, გრძნობდა, რომ თურმე ქეთოსთან ერთად სიმღერაც დაუკარგავს. თავისმა მშვენიერმა ხმამ უწინდებურად წარიტაცა მთელი მისი არსება, იგრძნო საკუთარი სიმღერის მომხიბლაობა და თანდათან ხმას აუწია. უნებურად იქვე, ოთახის კუთხეში, ტახტზე მოკალათებულ ქეთოსკენ გაიხედა და გაოცდა. ქეთო აშკარად გაურკვეველ მღელვარებას მოეცვა.

და, აჰა, ჩვენ მივადექით მოქმედების განვითარების მწვერვალს, რასაც ლიტმცოდნეობაში კულმინაციას უწოდებენ. კულმინაცია სიუჟეტის ერთ-ერთი ის ძირითადი ელემენტია, რომელშიც ყველაზე რელიეფურად უნდა გამოვლინდეს მწერლის ოსტატობა და გოგებაშვილის „იავნანაში“ ეს ასეცაა. აღწერილ ეპიზოდში ყველაფერი უხვადაა – მხატვრული სიმართლე, ფსიქოლოგიური სისწორე, ფრაზის მოქნილობა, სიტყვის ტევადობა და სხვ., ოღონდ ისე კი, რომ ამჯერადაც იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებითი მეთოდი ხელშეუვალია.

ჩვენ აქ მკითხველებს უნდა მოვუბოდიშოთ მოთხრობიდან მთელი აბზაცის გადმოწერის გამო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ვერაფრით ვერ მოვახერხებთ გოგებაშვილისეული მწერლური ტალანტის ნათლად წარმოჩენას.

„ქეთო, - წერს ავტორი, - ცხადი იყო, რომ რაღაცას იგონებდა და ვერ მოეგონებინა გარკვევით. მისი ბუნების სიღრმეში დიდი ხნის დამარხული ხსოვნა იღვიძებდა, მაგრამ ვერ კი გამოელვოდა. გონების ძირიდან, რაღაც სანატრელი მოგონება აპირებდა ამოხეთქვასა, მაგრამ ზევიდან კეცკეცად აწვნიენ სხვა წარმოდგენანი და უშლიდნენ მაღლა ამოსვლასა. მაგდან-მა ეს კარგად შეამჩნია და თავის ხმას მისცა საოცარი მეტყველება და მიმზიდველობა. უწინ ამგვარი სიმღერითა და ამავე ხმით ყოველდღე უტკბობდა მაგდანი თავის ქეთოს სიპატარავის დღეებსა. მაგდანის ხმამ უწია ქეთოს ბუნების სიღრმემდის, შესძრა ის ძირიანად და გააცოცხლა იქ დამარხული ბავშვობის ნაშთნი, საგონებელნი. მაგდანი თან ხმას აძლევდა მომხიბლავს ძალას და თან ქეთოს შესცქეროდა უსაზღვრო დედობრივი სიყვარულით. ქეთოც თითქმის სჭამდა თვალთ დედის პირისახესა და მღელვარებით ცდილობდა, ამ სახეზედ ამოეკითხა რაღაც დიდი საიდუმლო და კიდევ ამოიკითხა. ქეთოს აღელვებული სახე თანდათან დაწყნარდა და პირისახიდან მთლად გადაეყარა შავი ღრუბელი, განსაზღვრული სხივის ნათელი მოეფინა სახეზე და სიხარულის სხივმა დაუწყო მასზე ელვარება. უცებ წამოვარდა ქეთო ტახტიდან, დაიძახა სანატრელი ხმით „დედავ!“ მსწრაფლ მივარდა მაგდანთან, მოეხვია ორივე ხელით და მხურვალედ დაუწყო კოცნა. დედასა და შვილს თქრიალით მოსდიოდათ ცრემლი, მაგრამ ეს ცრემლი იყო სიხარულისა, შვებისა, ლხენისა“ [გოგებაშვილი ი. 1960 : 19].

ამოისუნთქა მწერალმა, ამოისუნთქა მკითხველმაც, ალბათ, ჩვენმა დედებმა წაუტირეს კიდევ. აწი წერა გაცილებით ადვილია, კითხვაც ადვილია. მოთხრობაში მშვიდდება ყველა და ყველაფერი. მშვიდდება არა თუ ქართველადების ოჯახი, არამედ მთელი საქართველოს სახლეულობა.

ბუნებრივია, პატარაობისდროინდელი მოგონების დაბრუნებამ (უფრო ზუსტი იქნება თუ ვიტყვით, პატარაობისდროინდელი განცდის ხელახლა წარმოქმნამ, რომლის სათავე ქეთოსთვის თითქმის დამშრალი იყო) ახალი მოგონებები გააჩინა. ქეთოს ახლა თვითონ დაჰყავდა დედა მშობლიურ ადგილებში, ამღერებდა დაუსრულებლივ, იცვამდა ქართულ სამოსს, იგონებდა ქართულ სიტყვებს, ცდილობდა ქართულ ლაპარაკს...

ქართულმა სიმღერამ აი, ასე აღუდგინა ქეთოს ქართული ცნობიერება, კვლავ მიაწვია ის უნარი, ის ნიჭი, რომელსაც ჩვენ ქართულ სულს ვეძახით. მაინც რა არის ეს ქართული სული? ყველაფერი ის, რაც ქართულია: ქართული ზეცა, ქართული მიწა, ქართული სიტყვა, ქართული სიმღერა, ქართული ცეკვა, ქართული... ქართული... ქართული... დღეიდან ქეთოსთვის სასურველი გახდა ყოველივე ის, რაც აქამდე ეუცხოებოდა, მეტიც, რაც აქამდე სძაგდალ

ქართველი დედის ნამღერმა იავნანამ, რომლის ტოლფასი არაფერია ამქვეყნად, შეუძლებელი შეძლო: სამშობლოსათვის დაკარგულ შვილს დაუბრუნა სამშობლო, ხოლო მკითხველს მერამდენედ შთააგონა, რომ არ არსებობს უფრო დიდი სიყვარული, ვიდრე ქვეყნის სიყვარულია და იგი ქართველი კაცის სააკვნო სიმღერაშია ჩანერგილ-ჩადუღებულში.

იაკობ გოგებაშვილი აქ როდი ამთავრებს თხრობას. მას კიდევ აქვს მნიშვნელოვანი სათქმელი. დიდი მამულიშვილი და დიდი პედაგოგი, რომელსაც ხალხთა შორის კეთილმეზობლურ ურთიერთობაზე მრავალი მხატვრული ნაწარმოები, პედაგოგიური ნაშრომი თუ პუბლიცისტური წერილი აქვს გამოქვეყნებული, არც ამ მოთხრობაში ღალატობს თავის მოწოდებას. მწერალს ქეთო, ეს პატარა ქალბატონი, ქართველი და დაღესტნელი ხალხების მეგობრობის ნიშანსვეტად ჰყავს გამოყვანილი. „მას თავისიანად მიაჩნდა ქართველებიც და ლეკებიც, საქართველოც და დაღესტანიც... ქეთო, თავისი მოსიყვარულე გულით, გარშემო ჰფენდა ლხენასა და შვებასა. როგორც ვარდის აყვავებული ბუჩქი ჰფენს თავის გარშემო საამურს სურნელებასა“ [გოგებაშვილი ი. 1960 : 16], – წერს იაკობ გოგებაშვილი.

მართალია, მწერალი უდიდესი პატივისცემით ლაპარაკობს ქართველებისა და ლეკების ურთიერთსიყვარულზე, მათ სამარადისო დამეგობრებაზე, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ასაკში მოსული ქეთო ქართველ ვაჟკაცზე დააქორწინა, რადგან მიაჩნდა, რომ ადამიანებმა ოჯახები ეროვნული ერთიანობის ნიშნით უნდა შექმნან. ცხადია, იაკობ გოგებაშვილს შეეძლო, თავისი საყვარელი გმირი დაღესტანში გაეთხოვებინა და ამას ზოგიერთი ჩვენი თანამოქალაქე მოიწონებდა კიდევ, მაგრამ მწერალმა ეს არ გააკეთა. იაკობი თვლიდა, რომ ასეთი შეუღლება მცირე ერებისათვის სიკეთის მომტანი არ არის. ერთ-ერთ წერილში იაკობი ამბობდა, რომ ამერეთსა და იმერეთის ქალთა და ვაჟთა ქორწინებას ქართველი ერის გაჯანსაღებისა და განმტკიცებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს.

P.S. 1890 წლის ზაფხულია. სტამბაში „დედა ენის“ ბოლო თაბახი ჩამოიბეჭდა და ახლა დასვენებაც შეიძლება. რამდენიმე დღეა, იაკობ გოგებაშვილი ნიკო ცხვედაძესთან ისვენებს კავთისხევში. კავთისხევი ნიკოს დედის, ქალბატონი მარიამის, კავსადის ასულის, მშობლიური სოფელია. იაკობი არა მხოლოდ ნიკოს მოწაფეობისდროინდელი მეგობარია, თუმცა მასზე ხუთი წლით უფროსია, არამედ უპირველესი მეგობარიცაა. ისინი, თბილისში, მათანმინდაზე, ვეძინის ქუჩის კუთხეში მდებარე ყარაშვილის სახლში ცხოვრობენ. იაკობმა ამ სახლის სამი მომცრო ოთახი საგანგებოდ შეიძინა, რომ მეგობართან ახლოს ყოფილიყო.

იაკობი თავისი სუსტი ჯანმრთელობის გამო ზაფხულობით აგარაკებს არ იკლებს, ოღონდ მას შემდეგ, რაც თავისი სახელმძღვანელოების ბეჭდვა მოთავდება. დიდ პედაგოგს დედა, უფროსი ძმა და და ტუბერკულოზით გარდაეცვალა. ამ სენს თვითონაც ვერ ასცდა, ამიტომ იძულებულია, თავის ჯანმრთელობას განსაკუთრებული სიფრთხილით მოეკიდოს. ცდილობს, ისეთ კურორტებს მოერიდოს, სადაც ბევრი დამსვენებელი იყრის თავს. ასე რომ, კავთისხევში ცხვედაძეებთან ყოფნა ყველა სანატორიუმსა და დასასვენებელ სახლს ურჩევნია. იქ ხომ მუ-

დამ დიდი სიყვარულითა და დიდი მზრუნველობით ელოდებიან. ვერ გეტყვით, მერამდენე ზაფხულია, აქ რომ ისვენებს. ალბათ, მეთუა.

იაკობს სოფლის განაპირას შერჩეული აქვს ხეებითა და ბუჩქებით დაჩრდილული ერთი ადგილი, რომელსაც იქაურები „იაკობის ბუჩქნარს“ ეძახიან. გააშლევინებს იქ ხალიჩას, დაჯდება და ან წერს, ან კითხულობს. ახლა, როცა ამ ამბავს გიყვებით, იაკობი წერს. წერს თავაუღებლივ. ასეთი ჩვევა ადრიდანვე დაჰყვა. ერთხელ, გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე, ილია ნაკაშიძემ რომ მოინახულა, სტუმარს უთხრა, ჩემი „დედა ენა“ და „ბუნების კარი“ გაშლილი ცის ქვეშ დავწერე. „მიმქონდა ტყეში, მინდორში მასალა, იქ ვაწყობდი, ვალაგებდი და ვწერდი... როცა მოვრჩები, უნდა განვაახლო ჩემი ძველი ჩვეულება. ქალაქგარეთ ვივლი და იქ, ბუნების კალთაში ვიმუშავებ“ [„იაკობის სამრეკლო“, 1990 : 559]. სამწუხაროდ, სურვილი ვერ აისრულა.

მაინც რას წერდა იმ ზაფხულს ასე თავგამოდებით იაკობ გოგებაშვილი კავთისხევის გარეუბანში? ნიკო ცხვედაძის ასული ელენე ცხვედაძე-გოგიჩაიშვილი გვაუწყებს, რომ ეს იყო „ივანანამ რა ჰქმნა“, რომელიც იმავე, 1890 წელს დაიბეჭდა. მას შემდეგ საუკუნეზე ბევრად დიდმა დრომ განვლო, მაგრამ ამ მოთხრობას არც პატარა მკითხველის სიყვარული აკლდება და არც დიდი მკითხველის სიყვარული და არც არასდროს მოაკლდება.

ლიტერატურა:

გოგებაშვილი, ი. (1960), ივანანამ რა ჰქმნა, „ჩვენი საუნჯე“, ტ. IX, გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი.
„იაკობის სამრეკლო“ (1990), გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი.

The fate brought Keto, abducted by the Lezghins, to the Naibs family, where she was brought up with the same love and tenderness as in her own Family. Foster parents literally doted on her and the child accepted her new lifestyle with ease, becoming oblivious to the past, which faded with each day. Soon there was nothing left in her past memories that were dear to her heart or what she missed and longed for.

As it was said Keto was almost three by the time of her abduction, i.e. at the age when the children begin to cognize the environment and the first impressions are established. Children of Keto's age observe the nature, objects, and the events and remember them, including songs. They distinguish between the sounds they like or dislike.

However, the memories that arise from that particular age disappear just as easily. That's the reason why I. Gogebashvili chose the girl of that particular age to become the hero of his story.

As we proceed with the story we observe that Keto's parents Zurab and Magdan are desperate to make Keto's emotional return to the family as quick as possible.

For this reason they resort to the familiar strategy. The strategy to which many resort when they try to find something that has been accidentally lost – visiting old places, revival of the events, meeting old friends, etc., although, nothing helped. Keto remained frozen and insensitive to all and everything.”

So what was the way out?

Where the solution was? Sooner or later the writer finds the way for the return of the lost child to her parents. Initially, in order to find solution, the writer resorts to nature and describe the first days of May with great artistry.

Improvement of mood and the traces of the involuntary thought soon found reflection on Ketpo's sad, pensive face, which did not go unnoticed for her strenuous mother.

The story tells us that nobody had heard Magdana sing since the loss of her daughter. The grief took away her voice.

“Keto”, writes the author, “was trying hard to recall something but couldn’t clear her memory. Magadana saw it and added more expressiveness and attraction to her voice, watching her daughter closely, with maternal tenderness. Keto also watched her mother intensely as if trying to solve the mystery, which she finally did. She calmed down gradually and the black clouds lifted from her face... She jumped up from the sofa shouting the much desired word “Mother”, fell into Magdana’s arms and started to kiss her passionately. The tears trickled down their cheeks, but those were the tears of happiness, relief and elation.”The lullaby sung by the Georgian mother achieved the impossible, it returned the lost child to the motherland.”